

Egy közép-európai

DOBOSSY LÁSZLÓ: KÉT HAZA KÖZÖTT

Ismét egy könyv, a kultúrák keresztezési pontján álló — bennük élő — Dobossy Lászlóé, melyet nem tudunk hűvösen, a filológiának és az összehasonlító irodalomtudománynak kijáró csöndes ünnepélyességgel forgatni. Eredményt, nem is kicsit, Dobossy a szaktudományban is elért. Nyelvismerete, pontossága és türelme meghozta a babért: olyan mélységekbe, a közép-európai, főképp a cseh művelődés tárnáiba is sikerült behatolni, melyek rajta kívül csak keveseknek nyíltak meg. Ha igen, a megszállottaknak. De ez csupán a dolog egyik oldala, könyvtárszobák és a tudós előtt mindig titkokat rejtő kéziratok, életművek átvilágításával elérhető a tájékozottság. Mind e mögött azonban — születési adottságként, nehezen megszerzhető kincsként? — ott az a természetes állapot, melyet jobb szó híján *tartás*nak szoktunk volt nevezni. Dobossy László, magára rótt gyönyörűséges és gyötrelmes feladatként, a közép-európai sorsot élte, éli. Mikor az őt és szűkebb hazáját, a csehszlovákiai magyar nemzetiséget ért jogsérelemről beszél, nem válik gyűlölködővé a hangja. Fájdalma legalább két, látszólag egymással szemben álló nemzettestből táplálkozik. Félt és óv, s mert etikus, a másik bűnéért is szégyelli magát. Szétszakíthatatlanul, immár örökre, *Két haza között* él. „Két haza közt élni, a többségi nép közegében kisebbséginek (vagy — miként Franciaországban voltam — idegennek) lenni s vállalni és felmutatni e másodrendű létből fakadó szellemi és erkölcsi többletet, oly feladat, amelyet — már csak a próbatétel öröméért is — érdemes végigcsinálni.” Szép valamása egy nehezen megválaszolható tündődségből ered: *Hol van honom, hol a hazám?* A felelet azonban egyértelmű: az anyanyelvben; „kívüle nincsen semmi, amivel egyértelműbben lehetne megközelíteni a nemzeti lét titokzatos lényegét”.

Tanulmánykötete, amikor Fábry Zoltán Stószát és Cs. Szabó László Londonát köti össze — a szellem értékét és egészségét mindkét helyen lehet gondolni — egyben saját világljárását hitelesíti. Párizsba, ahol sok éven át egyetemi előadóként működött, természetesen „otthoni fonnivalóját” is magával vitte; így cselekedett a perszopoliszi utazása során nemzetiségének fájdalmát megérező Sütő András is (*Perzsák*). Az „idegen” közeg, noha más léptékben s főképp más történelmi körülmények közt, a honi gondokat fölerősítette. A — többek közt Balogh Edgárral, Jócsik Lajossal, Peéry Rezsővel — *Sarló* iskoláját kijárt tudós hogyan érezte volna meg egy mai oc nyelvű és breton költészeti antológia olvasása közben a Közép-Európában sem elhanyagolható törvényszerűséget: „amilyen mértékben működnek a beolvastási vagy legalábbis integrálási tényezők, olyan mértékben hatnak a dezintegráció erői is”.

Világos beszéd; egymás elszűrkítése helyett inkább a bennünk levő sajátos érték kimunkálásán kell fáradoznunk, melynek fényében más szín is megmutatkozhatik. A Sorbonne történész professzorát, Persont idézve Dobossy László úgy látja, hogy a nemzetiségi követelések megújhódása egyetemes jelenség napjainkban, s ez — „olyan világot alakítsunk ki, amelyben lehet hajlamaink és képességeink szerint élni, s ahol ezért érdemes is élni” — a haladás fogalmának az újraértékeléséhez vezet... Hadd pontosítsuk a breton származású, a közép-európai gondtól sem nagyon idegen professzor meglátását: *vezethet*. Mert a kettős kötődés, a két kultúrához tartozás — de: mindennek alfája és omegája az anyanyelv tökéletes birtoklása — még ma sem teljesen megnyugtató „állapot”; a zavart jelzi a nemzetiségi területeken levő pedagógiai intézmények (óvodák, iskolák) csökkenő száma is.

A tanulmányíró, az épp általa kitüntetően jellemzett Krammer Jenőhöz hasonlóan, aki Érsekújvárt tanára volt, nem tartozik azok közé, akik „csak álmodnak, csak rajongnak”.

Reális élet- és értékszemlélete arra kötelezi, hogy fölfedjen minden olyan torzulást — szükséges-e közbevetni?: mindkét oldalon —, amely ugyanazt a történelmet más-más szempontból ábrázolja, amely a „közép-európai lét abszurditását” valónak tünteti föl, s az őt ért korábbi sérelmekért megtorlással felel. Még eszmetársaival és barátaival is vitatkozik, ha úgy véli, hogy amazok egy-egy sommás ítélete helyesbítésre szorul. Nevezetesen egy „régimai” úgyról, a *Sarlóról* van szó. Emlékezése, a *Régi tüzek parázsló hamva*, dokumentumirodalom, át- meg átszőve a szövegek (újságcikkek, jegyzőkönyvek) újraolvasásakor ismét fölédződő személyes élménnyel. Másnonnan, leginkább Balogh Edgár önéletírásából ismert részletek, események nyernek megvilágítást tolla nyomán, hogy — tucatnyi dokumentum megvizsgálása után — egyre inkább erősödjen a saját hang. Mert György Dezső kisebbségi géniuszról írott vallomása, Móricz Zsigmond tanulmánya (az irodalomról és a „faji jellegről”), Brogyányi Kálmán hajdani, szeminárium munkaterve, Zdeněk Nejedlý, Ján Poničan, Peéry Rezső és Jócsik Lajos nyilatkozata, illetve elgondolása Dobossy számára csak kiindulópont. Szemléli őket, bemutatván a fél század előtti történelmet, de érdekesebb, ahogy „elszakad” tőlük. Egyéni, nem is nagyon vitatható fölfogása van a *Sarlóról*. Arról is, ahogyan a résztvevők korai magukat meghaladták, s az időközben beérett, illetve kiteljesedni nem tudó értékek, kezdemények mai helyéről.

Balogh Edgár egyik, közel ötven év előtti újságcikkében (*Az Út*) a polgári idealizmus leg-tisztább hagyományaiból-építkező — induló — „deklasszált ifjúságról” beszél, mintha ebből alakult volna a *Sarló* szabadsapata. Dobossy evvel szemben így érvel: „A húszas évek második felétől a csehszlovákiai egyetemekre és főiskolákra kerülő magyar fiatalok többsége paraszti vagy munkás származású volt. Deklasszállódás helyett tehát inkább társadalmi emelkedés ment akkor végbe.” Ugyanezen kötet más helyén élményszerűen írja le, hogy a félparaszti származékok mily sután viselkedtek, mennyi volt bennük a görcs például a nagypolgári neveltetésű Peéry Rezsőhöz képest. Programjuk nehéz: a valóság vonzásában alakul. A kultúra ugyanis — hangzik az érvelés — számukra nemcsak készen kínált szellemi értékek elfogadása és közvetítése volt, hanem küzdelem is. Elsősorban önmaguk megőrzéséért. S a „másodrendű lét” azt is mutatja, milyen körülmények között. Ebben a fölfokozott állapotban — Gaál Gábor-i szóval — a tények még kegyetlenebbek, alig-alig marad helye illúzióknak. Mert György Dezső Adyból töltekező váteszköltészete, a maga expresszionista hangjával, a kisebbségi sors-helyzetet tükrözti. *Akkor* realitás volt, fölrázó erejű *tény*. Mint ahogy Földi Rózsi (Rosie Ney) és Zsigmondi Boris új távlatokat nyitó szociófotója is „forradalmasította a valóság-látást”, méltó párja volt az irodalmi kísérleteknek.

Dobossy Lászlót, aki talán „legmagasabbra” — egyetemi katedrákra — jutott ebből a nemzedékből, mindez fogvatartja. A *Sarló* legendáját azonban ő maga nem építi. Mily kiszolgáltatott a tényekkel szemben, mikor az így vagy úgy megrekedtekről, György Dezsőről, Sellyei Józsefről, Dömötör Terézről, Morvay Gyuláról, Ilku Párlól s a szerencsétlenül korán halt Sáfáry Lászlóról beszél. Az útról, amely megtört: „Addig szárnyaltak, amíg e lendület tartott; mozgalmunk megszűnte után rendre elerőtlenedtek, fedezék nélkül maradtak...” György Dezső, talán ez Dobossynak a legfájdóbb, önmaga epigonjaként, egyenetlen, bukdácsoló, mesterkélt ható műveken dolgozott. Neki is, mint a megannyi *sarlósnak*, „egyetlen élmény” jelentette az életet, s mivel ez megszűnt, a belőle táplálkozó életmű — nem érezvén a változás-változtatás szükségességét — lassan „abbamaradt”. Keményen hangzik mindez, különösen annak a szájából, aki maga is tevékeny részese volt a mozgalomnak. De ezt a nem is annyira leheletnyi korrekciót a tanulmányírónak meg kellett tennie. Önmagának s a tények tiszteletének tartozott evvel. Csak ilyen kendőzetlen, tiszta véleményformálással és önismerettel lehet az írónak más témákban is hitele.

Kell-e figyelmeztetni rá, a *Két haza között* című kötet csak a személyiség ily fokú föltárásával egész. Avval a többlettel, amely a szigorú (irodalomtörténeti, összehasonlító irodalomtudományi stb.) szaktanulmányokat keretbe fogja. Nem mintha azok tudományos megállapításai függének a tanulmányíró rejtett, némelyütt szemérmesen szüksézává, másutt majdnem

az elérzékenyülésig lírai önéletrajzától. De botorság lenne tagadni, hogy egy-egy kis ér — a folyamot majdnem mindig tovább sodorja a be nem fejezett történelem — belőle táplálkozik. Már egy korábbi kötetben, *A közép-európai emberben* föltűnt a személyes én és a szaktudományok eredményeit leltározó tudós — szenvedély és mérnöki pontosság — egymásra montírozása. Persze mindebben az esszéforma is segít. A prágai utcán nézelődő arc fogja átvilágítani később a nekünk is olyannyira kedves Jaroslav Hašek életművét, kíséri el Kassák Lajost szülőföldjére. Az arc nyugodt, legjellemzőbbje a sajnos Közép-Európában ma még ritka vonás: az érték- és ténytisztelet s nem kevésbé a tolerancia. Nem véletlen, hogy két régi, Kassán írott cikk — az egyik először a kolozsvári *Korunkban* jelent meg, a másik a *Nyugarban* — közös cím alatt: *Magyar szemmel csehek között* az új kötetben közreadatik. Önéletrajzi jellegénél fogva a tájékozódó irányát is mutatja, s a megdöbbenését: „Élünk egymás mellett, ám kevesebbet tud egyikünk a másikról, mint a norvégekről vagy a Kongó-négeréről.” A negyvenöt év előtti közleményekre emlékező még most sem tud betelni avval, hogy „Európa legképzettebb irodalomkritikusa és esszéírója”, az akkor hatvanhét éves Frantisek Xaver Šalda az öt levéllel megkereső diákok válasza méltatta. Micsoda válasza! „Nem kételkedem afelől, hogy igazságos ügyért harcolnak, s hálás lennék, ha időnként értesítenének, hogyan áll ügyük.”

Dobossy László ezeket a nagyokat, a főt említett Šaldán kívül a természettudósból lett filozófust, Emanuel Rádl-ot és a több tanulmányban is központi helyet kapott Nejedlýt is — egyiknek biztatását, másiknak az életművéből sugárzó ethoszt — maga mögött tudja, amikor saját nemzetiségének megaláztatása ellen protestál. Bár figyelemre méltó, amit a fiatal pedagógus, küszködően a vidéki kisszerűséggel, gondolataiból papírra vet (*Egy kezdő tanár gondoljai*), vagy ahogyan az író valahai érsekújvári tanárát köszönti (*A tanítvány hálája*), de különösen az az „egyszemélyű történelem”: a kitelepített magyarság sorsát, kiüttlanságát félelmetesen tükröző rokoni levelek sora.

Ebből az akkor betiltott nyelven írt levéltörténelemből azonban az is jól látszik, amit többnyire a hivatalos krónikák elhallgatnak: „az egyszerű falusi nép közt nyoma sincs annak a gyűlölködő sovíniszta szellemnek, amely az uralkodó irányzatot jellemzi”. A közvetítő munkáját, melyet a Szalatnai Rezső-portré címével a *hidépitő szolgálataként* értelmezhetünk, sok minden megnehezíthette, hátráltathatta, de Dobossy László építő volt ily körülmények közt is. Sohasem nivellált, nem igyekezett — mert éppen akkor az volt a politikus — összezsomni, a fölismerhetlenségig torzítani dolgokat. Mivel a tiszta beszéd híve, a „prédikatori alkátú” Szalatnai Rezsőben azt az embert tisztelte, aki nem átalotta — ünneplő közönség előtt — Ján Kollárt árulónak nevezni. Kollár ugyanis úgy élt a reformkori Pesten, hogy semmit sem vett észre abból, ami körülötte történt; a szabadságharc idején a bécsi kormányt szolgálta. Ez a nyíltan meghátráló életvitel találatot könnyűnek Szalatnai szemében. Dobossy a feddhetlent üdvözlö: „Szalatnai s más — párhuzamos — vonalon Balogh Edgár maradtak leginkább hűek indulási eszményeinkhez, s ezek közt is a legfőbbhöz: a közép-európai értékközvetítés parancsához.”

Ez a kitüntetőd, vessük közbe: önjellemzésnek is beillő mondat nem csupán a portré alányára, hanem a tanulmány szerzőjére is áll. Különben miként ítélthettek volna el a hivatalos okosok, a félerősültséggel is zászlóját vígan lobogtató hivatal. (Hogy némi fogalmunk legyen a zűrzavarról, *A hidépitő szolgálata* 1977-be íródott.) „Ma már — alig egy-két év múltán — hihetetlennek tűnik, hogy volt idő Magyarországon, amikor nem azért támadtak valakit, amit írt vagy ahogyan írt, hanem azért, mert föltételezték, hogy amit ír, ellenérzést válthat ki azokban, akik főleg a háborút közvetlenül követő években ugyancsak mindent elkövettek, hogy sértsék a Szalatnai típusú erkölcsileg feddhetetlen antifasiszták érzékenységét.”

Aki ismeri a közép-európai kérdéskör neuralgikus pontjait, láthatja, mily következetes-séggel szerveződtek a kötet esszéi és tanulmányai. A megannyi írás: jellempróba. Dobossy László nem csupán a kis népek (nemzetiségek) szószólója, hanem — ahogy fejezetcímbe utal rá — szavunk érvényességét is keresi a nagyvilágban. Jól tudja, Párizsban tapasztalhatta, hogy Ady életművének nem az „idegen” franciákat kell meghódítania, hanem szomszédain-

kat; ezért is nevezi *summa poeticának*, megjegyezvén: e költészet „a történelmi fejlődés tragikussá sötétült korszakában teljes értékű hitelességgel fejezte ki a kelet-közép-európai népek közös sorsából fakadó azonos vagy legalábbis sokban hasonló kollektív érzékenységet, világlátást, életélményt”. A horvát Miroslav Krležát, a román Octavian Gogát, a szerb Todor Manojlovićot, a szlovák Pavel Hviezdoslavot és Emil Boleslav Lukačot hozza föl példának, viszonyulásaikat a halhatatlan íróhoz: Hviezdoslav zengő ódában válaszolt a „virradó idők heroldjának”, Goga Adyban a régi Magyarország népei felé kinyújtott kezét üdvözölte, Manojlović pedig, Apollinaire mellett, legmélyebb költészeti élményét. A minket jól ismerő Krleža, a *Zászlók* írója, így vall: „a magyarságot Ady jelenti”. Az így becsült líra természetesen más-más hatást gyakorolt 1918 előtt és után: korábban a *Magyar jakobinus* dalát író vateszköltő került előtérbe, 1918 és 1938 közt pedig a modern világgöltészet reprezentánsa. A kassai Móricz-emlékesten tartott előadás (*Móricz Zsigmond a tágabb hazában*) szintén a „szavunk a világban” kérdéskört boncolja; hitelesen, a *Sarló* idejéből megmaradt személyes élmények hátterével. Dobossy tanulmánya ebben pompás: az összehasonlító irodalomtudomány szakemberének filozófiaváncsisága mögött mindig ott a vérbő élet: jól megrajzolt alakokkal, megtörtént eseményekkel és helyzetekkel. Melyek nélkül — Móricz „közép-európaisága”, érvényességi köre, sajnos, köztudott — kevesebb volna a sűrű szemű hálóval kimerített érték.

Illetékessége, okát említettük már, nem hagyja nyugodni. Bátran ismételi, jelöl ki új és „új” vonatkozási pontokat. Professzor s egyben szellemi foglalkozású szabadlegény: a *szabad* véleménymondás birtokosa. Egyhelyütt említi, még mindig sarkcsillaga a *Sarló*, s az onnét kapott értékkel — az indíttatás erkölcsi többletével — alighanem élete végéig fog gazdálkodni. Kevesen mondhatják el magukról, Dobossy László igen, hogy szemlélődésüknek horizontja az egyetemes magyar irodalom. Mikor Emil Boleslav Lukačnak *A Duna vallomása* című antológiáját elemzi, többek közt megkérdézi azt is, hogy miért hiányzik a seregszemléből a jugoszláviai és romániai magyar líra. Úgy véli, ott lenne a helye — nem utolsósorban a szintén kimaradt magyar népköltészetnek is —, mint ahogyan a hiányzó nágy versek, Nagy László *Menyegzője* és Juhász Ferenc *A szarvassá változott fiú kiáltószava a titkok kapujából* című poémája is növelte volna a vállalkozás értékét, némiképp feledtetve a válogatás ötletszerűségét. Milyen fordításkötet az, mely az egyetemes magyar lírát akarván bemutatni, a föntiek mellett nem számol a *Vén cigánnyal*, a *Jónás könyvével*, az *Ódával!* Ezekkel a szeplőkkel is, Lukač gyűjteményét, a *Sposed Dunajat*, Gara László híres antológiájához mérhetőnek találja. Míg Gara László, több francia költőt bevonván a fordítás munkájába, a magyar líra 130 alkotójának 408 versét nyújtotta át az olvasónak, Emil Boleslav Lukač egymaga 146 költő 264 versét ültette át szlovák nyelvre. Dobossy egy régebbi, műfordítás körüli vitát is elintézettnek vél avval, hogy kijelenti: az fordítsa költészetünket, aki ismeri nyelvünket. Sőt „a lehetőséghez képest ismerjen bennünket teljes bonyolultságunkban”.

Az „időtlen és egyetemes jelképpé lényegült” Svejket, és természetesen íróját, Jaroslav Hašeket több támadás érte. A csehek úgy vélik, hogy a furfangos katona lejáratja népüket, tulajdonságai neveltségessé teszik ország-világ előtt a nemzetet. Az egyik bíráló szerint vitatható Dobossy László álláspontja is, aki azt írta, hogy Szejk „szoros szálakkal kötődik a nemzeti és történelmi háttérhez”. Pontos és alapvető tanulmány a válasz: *Szejk viszontagságai a világ-irodalomban*. Dobossy újra és újra, Szejk kapcsán is, a közép-európaiságról beszél. A hős az „örök nép képviselője”, csakhogy kötődik a kelet-európai népi hagyományvilághoz. Nem alamuszi bábfigura, aki — evvel is támadták — „a bajokat nem legyőzni, hanem túlélni akarja”, hanem *jelkép*. Olyan modern pikáró, kinek különös helyzete előny: ugyan társadalmon kívül, de társadalommal szemben él és cselekszik. A tanulmányíró érthetetlennek tartja, hogy a regény német kiadása alapján egyre erősödő nemzetközi visszhang voltaképp máig sem győzte meg az egész cseh irodalmi közvéleményt. Hašeknél „a humor nem öncélú játék, hanem védekező és visszaütő fegyver”. Összetett jelleme (tulajdonságai) alapján halhatatlan, hiszen magában hordja „a leghitelesebb népinek (s ezen belül: csehnek) és a legérvényesebben emberinek (s ezen belül: közép-európainak) a teljes értékű művészi ötvözetét”. Le nem tagadható je-

gyek találhatóak Hašek — és társai — korai szatirikus jeleneteiben és rögtönzött kabarészövegeiben is. A korcsmában, törzshelyükön felütött „színpad” természetesen a monarchiát s annak politikáját veszi célba. A *Szélmalom-molnárok játéka a vihar kezdetekor* című esszé ezen játékokat üdének, sugárzó ötletességűnek mondja; összefoglal: *bájos abszurditásukat* pedig csak fokozza a XVII. és XVIII. századból ránk maradt cseh bábjelenetek korszerűsített figuraformálása.

A főntekből könnyen látható a tanulmányíró megalapozott érvelése; s ami csak sejthető: a hatalmas, több nép irodalmát, nyelvét, művészetét egységbe fogó tudásanyag. Ez a történelemszemlélet, magát s etikájának hitelét csorbítaná, sohasem hamisít. *Kettős tükörben*, a közlekedőedények törvénye szerint az értékcsere és a szükségszerű áramoltatás bűvkörében lát mindent. Így világosodik meg az „átcseshesített” *Szózat* meglepő vándorútja — Ferdinand Strejček nyomán Sziklay László és Zuzana Adamova is kutatott e tárgy körben —, a szellemi együttműködést szorgalmazván így válhatik Čapek és Bartók Béla egyazon ügy képviselőjévé — Čapek: „Közép-Európa népei egymásra vannak utalva” — és *Szent Husz János magyar tisztelői* is ugyanazt az embert, „a szellemi következetesség és az erkölcsi tisztaság példaképét” állítják műveik középpontjába, mint a világirodalom bármely felelős alkotója. A főnti, tág körben már az összehasonlító irodalomtudomány jelese vizsgálódik. Szöveg-összehasonlításai mellett bőven él a portréfestés eszközeivel, egy-egy személyes élmény kiugratásával. Mielőtt ráterénénk más módszerrel készült, szövegek és „történelmek” egymás mellé állítását ösztönző tanulmányaira — ezekben, érthetően kevesebb az önéletrajzi elem —, vessünk egy pillantást a „köztes” térerre.

Az *Egy közép-európai értékmentő: Zdeněk Nejedlý* című írás több ponton rávilágít Dobossy László esszéművészetének értékeire. „A modern monográfiaírás egyik hivatott mesteréről”, a híres zenetörténész professzorról rajzolt arcképben, anélkül, hogy csöppet is szem elől tévesztené Zdeněk Nejedlý tudományos munkásságának elemzését, a fiatal *sarlós* élménye is benne van. Nem tolvakvoán, hanem kikerülhetetlenül; Dobossy választott alanyához hasonlóan maga is *értékmentő* lesz, amikor főlemlíti: a *Korunkban* (1932-ben!) magyarul ő tette közzé Nejedlýnek *A nacionalizmus pályafutása* című tanulmányát. Később, 1934-ben, a professzor a pozsonyi *Magyar Újságban* szintén megszólalt. A magyar nyelv és irodalom egyetemi oktatásának ügyében mondta a ma is időtálló szavakat: „A múltat azonban kitörölni vagy megmásítani nem lehet. A magyart sem. S éppen ezért csak helyteleníthetem, hogy a mi magyar középiskoláinkban nem fordítanak nagyobb gondot a magyar nép történetének tanítására.” Íme, a közép-európai tudós, a kisebbségi kérdést egyáltalán nem mellékesen kezelő, fölvilágosult szellem. Dobossy több helyütt is ellágyulhatna, de nem teszi. Noha fogva tartja a múlt, de méginkább a cseh történelmi fejlődés fő vonalába a huszita hagyományt állító professzor életműve.

Nejedlý tudományos munkássága három szempontot tartott szem előtt: a cseh nép történetének értelmezését, a cseh zene fejlődésvonalának és kiemelkedő jelenségeinek vizsgálatát és a cseh irodalom (és műveltség) vitás kérdéseinek tisztázását. A Smetana-monográfia *hét*, és a T. G. Masaryk-monográfia *öt* kötete, a Jirásek-életmű szövegkritikai elemzése stb. lefegyverző, hiszen a tudós „legfőbb képessége: a beleélés, a belső azonosulás”. A mennyiségre hatalmas életmű — a 3830 bibliográfiai tétel közt 155(!) az önállóan megjelent könyv, tanulmány, vitairat — a tanulmányíró csodálatát is kivívja. Dobossy szereti „hőset”, mégsem átallja megjegyezni: Nejedlý Smetanával szemben elfogult, alig értékeli Dvořákot és Janáčeket, a cseh jelenségeken (zene, irodalom) kívül mással alig foglalkozik. Egyetlen dolog vezette: „hogy nemzedékének kozmopolitizmusával és Nyugat-imádatával szemben határozottan és programszerűen vállalja népének hagyományait...”

Egyazon történelmi esemény, más-más látásmód, így foglalható össze *A csehek Magyarországon — három változatban*. Miképp lehetséges, hogy a közös téma — a cseh huszita harcosokból toborzott zsoldos hadak felső-magyarországi uralma 1440 és 1460 közt, harcaik Hunyadi Jánossal, majd Mátyással — három különböző megvilágítást kap, és a történelmi igaz-

ság helyett az írók látomását (vélt igazát) tükrözi? A tanulmány Jósika Miklós *A csehek Magyarországbán* (1839), L'udovit Kubáni *Valgatha* (1861) és Alois Jirásek *Bratrstvo; Testvérszövetség* (1898—1909) regényét elemzi. A párhuzamos olvasás jó kiindulópont. Elsőre észrevehető: Jósika a Mátyás-féle központi hatalom létrejöttét, L'udovit Kubán pedig a magyar—szlovák—cseh együttélés lehetőségét védelmezi; Jirásek trilógiája a cseh—szlovák testvériesülés történelmi gyökereit és indokoltságát mutatja. A magyar és a külföldi olvasók számára készült történelemkönyvek — így Dobossy — Hunyadi Jánost haladónak látják, aki az ország és a nép érdekei ellen szegülő kiskirályokat, többek közt Jiskrát is, megregulázta. Evvel szemben a cseh és szlovák történelemkönyvek Jiskra hadainak másfél évtizedes felső-magyarországi jelenlétét pozitívan értékelik, mondván „elősegítette a cseh és szlovák egymásrautaltság tudatát”. Hol, illetve kinek az oldalán az igazság?

Dobossy László Peter Ratkoš szlovák történész megállapítását, mely szerint Jósika regénye becsmérelte volna Jiskra huszita harcosait, tévesnek minősíti, rámutatván: a regény *nem „cseh”-ellenes*; minden olyan széthúzó erő ellen föllép, amely a központi hatalmat gyengítette. Továbbá idézetekkel cáfolja Karel Sabina vádját — „aljas gyalázása a cseh nemzetnek” —, kitérvén a regény hibáira: Jósika műve azért rossz, mert emberábrázolása sekélyes, távlatai szűkek. Kubáni „bizonyos hungarus hazafiság szellemében” írott tablója értelmetlennek tartja a magyarok és szlávok viszálykodását, viszont Jiráseknél szó sincs szláv—magyar megbékélésről, csak csehek és szlovákok összefogásáról, a magyar elnyomás, a „kutyafejű magyarok” ellen. Jiskra felső-magyarországi zsoldosháborúja, mely a Habsburg érdekeket védte, szlovák szabadságharc lett volna? Jirásek ábrázolása szerint — igen. A tanulmány, amikor ez utóbbi regény gyöngéire is kitér, higgadtan rögzíti: a XIX. századi hármastükörben, aszerint, hogy ki — melyik nemzet fia — a tükröztető, változik az *értékelés*.

Dobossy nem hagy kétséget afelől, hogy mely igazság híve; Jirásekkel és Kubánival szemben, Jozef Skultéty álláspontja áll hozzá közelebb. Olyannyira, hogy neki ad igazat. Skultéty — 1911-ben — a cseh—szlovák testvértudat erősödését például a prágai egyetemnek, majd a Kralicei Bibliának, később — és főleg — Jiří Tranovský (Tranoscius) cseh nyelvű énekeskönyvének (Cithara sanctorum) tulajdonítja, mely 1636-tól számtalan kiadásban vált a szlovák evangélikusok elsőrendű szellemi táplálékává. A tanulmányíró szerint — Dobossy a pör eldöntését történészekre és a politológusokra bizza — az mindenképp elgondolkoztató, „hogy Kubáni is meg Jirásek is — abbeli törekvésükben, hogy eszmei távlatot adjanak műveiknek — túlhangsúlyozzák a néhány ezernyi zsoldos alig két évtizedig tartó jelenlétét a szlovákok lakta Felső-Magyarországon”.

Ha csak érintőlegesen is, mindenképp a főntiekhez tartozik a párizsi egyetem Szláv Intézetében tartott előadás: *A kelet-európai irodalmak összehasonlító vizsgálatának tanulságai-ból*. A szerző bizonyítani kívánja, hogy „a társadalmi és kulturális fejlődés nagy törvényeinek azonos vagy legalábbis párhuzamos megnyilvánulása erőteljesebben befolyásolta az irodalmi fejlődést, mint a nyelvi vagy az etnikai rokonság tudata”. Könyvtárnyi irodalmat — szakirodalmat — olvasott el, cédulázott ki, hogy meglátásának érvényt szerezhesen. Pavel Josef Šafařík német nyelvű könyve — Budán jelent meg, 1826-ban — azt hangoztatta, hogy a szláv irodalmaknak csak rájuk jellemző benső értékeik vannak. Dobossynak, már csak a történelmi fejlődés érdekében is, szüksége van erre a megállapításra, hogy később nyugodtan megcáfolhassa. Mint ahogy Dmitri Čiževskij „kitűnően összeállított művelődéstörténeti vázlatát” (*Outline of Comparative Slavic Literatures, 1952*) olvasva — ő mondja így — meglepetten észleli, hogy azok a sajátosságok, melyeket a főnti könyv szerzője a szláv irodalmak általában közös fő jellemvonásaként említ, „teljes egészükben és ugyanolyan módon jelen vannak Közép- és Kelet-Európa nem szláv irodalmaiban is”. Čiževskij orosz, ukrán, szlovák példák alapján kijelenti, hogy a szláv nyelvtérületen a műköltészet és a folklór kapcsolata sokkal szorosabb, mint a nyugati irodalmakban. Kelet-Európa nem szláv irodalmainak ez nem sajátossága? Hát a finn *Kalevala*, az észti *Kalevipoeg* — hangzik az érvelés. Karel Krejčí *Heroikomik v básnictvi Slovanů* (1964) című könyvének kitétele szintén vitatható: „az az irányzat vagy

áramlat, amelynek a nyugati irodalmakban legföljebb csak társadalmi vagy ideológiai (vagy még inkább csupán komikai) rendeltetése van, egy szláv irodalom közegébe érkezve politikai, tehát nemzeti, sőt (néha) nacionalista mondanó hordozójává válhat”. Ez a *szerepváltozás* más irodalmak esetében is igaz, Csokonai, Petőfi, Arany vígeposzai hozatnak föl az állítás alátámasztására. És nem kevésbé határozottan a nagyidai cigányok története, mely a téma-vándorlást tekintve különösen érdekes, hiszen Arany János előtt a román Joan Budai-Deleanu (1812) és a cseh Karel Hynek Mácha (*Nagy-idai nóta*; 1835 — a műnek magyar címe van!) tollát is megihlette. Dobossy László figyelmeztetése jogos: „kockázatos lenne úgy tanulmányozni a szláv irodalmakat, hogy elszigeteljük őket a környező irodalmaktól”.

A történész Roger Portalt idézve — „A közös eredet és a nyelvrokonság ellenére a szláv népek közt több a különbözés, mint a hasonlóság” —, s a lengyel Stanislaw Kolbuszewskit némiképp pontosítva — Kolbuszewski: „a szláv irodalmak különbözően fogadták be általában a Nyugat felől érkező ösztönzéseket”; Dobossy: „méltányosabbnak látszik hasonulási folyamatként felfogni a befogadás jelenségét” — eljut az irodalmi fejlődés tipológiai párhuzamosságainak a törvényszerűségeihez. Első tényként rögzíti a valamennyi kelet-európai irodalom megújhódási folyamatában mutatkozó belső hasonlóságot a XVIII. század végén és a XIX. elején. Szinte Kazinczy szavait — „készületlenek vagyunk” — mondja Dobrovský és Jungmann is, amikor a nyelv, a stílus, az író, az olvasó, egyszóval: a *helyzet* pallérozatlanságáról beszél. Vagyis a nyelvi reform, így vagy úgy, mindenütt végbement. Közép- és Kelet-Európa irodalmainak közös vonása még, hogy a XIX. század első felétől kezdődően bizonyos szerepet játszott bennük a folklór; s amíg „a népköltészet szerepe az orosz irodalomban többé-kevésbé csak átmenetinek tekinthető” (Puskin, Lermontov), Magyarországon, Romániában, Csehországban „a nemzeti költészet kifejezésformái mindmáig megőriztek bizonyos népi elemeket” (Wolker, József Attila, Novomeský). A zenekutatások eredményei megerősítik, hogy „a belső egyezés kiváltója nem valamely nemzeti vagy faji rokonság, hanem a társadalmi és szellemi fejlődés azonos szintje”.

Kétségkívül a kelet-európai irodalmak megújhódásában a fő lendítőerő a nemzeti történelem felfedezése. Míg a történelmi műfajok Nyugat-Európában majdnem elvesztették rangjukat, a közép- és kelet-európai irodalmakban reneszánszukat élték. A lengyel Sienkiewiczet, a cseh Jiráseket, a magyar Gárdonyit s a horvát Kumčić-ot említi a tanulmányíró. Majd beszámol a Közép- és Kelet-Európába érkező szimbolizmus átalakulásáról; a szimbolista költészet különleges szerepet is magára vállalt: a „tartalom eszmeiségét” megnövelve, a századforduló társadalmi és nemzeti küzdelmeihez hasonult. Irányzatok, áramlatok, iskolák, művek tipológiai azonossága vagy hasonlósága bizonyítja Dobossy László kelet-európai összehasonlító irodalomtudományi kiskatéjának helyességét.

Visszakanyarodván bevezetőnkhez, azért értékes e közép-európai műhely, mert érték szemléletében nyoma sincs elfogultságnak. *Két haza között*, jól ismerve mindkettő erényeit és hibáit, íródtak ezek a tanulmányok — és mégsem légueres térben. Árnyalt történelemszemlélet, biztos érzékelő- és beleélőképeség, a tárgy iránti alázat jellemzi mindannyit. S egy különleges kincs, mely Krammer Jenő, a volt tanító és útbaigazító példás élete kapcsán fogalmaztatott meg; és hogy rögzítve van, valamelyes fényt visszasugároz a névadóra is: „az erkölcsi érték független a társadalmi funkciótól, rangtól vagy szereptől, amelyet valaki betölt”. Szintén Krammer Jenőre emlékezve kérdezi Dobossy László: „lehetünk-e s miként lehetünk európai-an közép-európaiak és közép-európai-an magyarok?” Könyve adja a választ: *így. (Magvető.)*